

ARISTOTELOVA POETIKA IN SODOBNA SLOVENSKA LITERARNA KRITIKA

Znano je, kako silovito je Aristotelova Poetika od renesanse dalje vplivala na razvoj evropske kritične misli in literarno-teoretskih pojmovanj¹; „nikoli ni imela knjiga manjšega zunanjega obsega širšega akcijskega radija in nikoli ni to delovanje trajalo tako dolgo“². Znameniti humanistični učenjaki Francesco Robortello, Pietro Vettori, Vincenzo Maggi, Bartolomeo Lombardi, Iulius Caesar Scaliger, Lodovico Castelvetro, Alessandro Piccolomini in drugi so s svojimi izčrpnimi in prodornimi komentarji k Aristotelovi Poetiki položili temelje sodobni literarni znanosti³. Terminologija in kategorizacija Aristotelove Poetike je v bolj ali manj očitni obliki vtkana v vse evropske literarno-teoretske in literarno-vrednostne sisteme. Ob razpravljanju o prvih straneh Poetike se je porajala teorija literarnih oblik, vrst in zvrsti, ki v bistvu velja še danes; ob razglabljanjih o pojmu tako imenovane *kátharsis* so se iskrla mnenja o moralnem vrednotenju poezije, o njenem etičnem in vzgojnem poslanstvu, o njeni psihološki ali celo fiziološki funkciji itd⁴. Poglavlji o stilu (21. in 22. poglavje Poetike), ki ju lahko dopolnimo z ustreznimi poglavji Aristotelove Retorike (Rhet. III 1—12), so presenetljivo blizu nekaterim teorijam sodob-

¹ Prim. L. Cooper, *The Poetics of Aristotle, its Meaning and Influence* (New-York — London — Oxford 1923¹, 1956²), 99—148; M. Pantič, *Poetika humanizma i renesanse I* (Beograd 1963), 42—149.

² M. Pantič, o.c., 42.

³ Nekateri teh komentiranih izdaj Aristotelove Poetike so zdaj dostopne tudi v ponatisih v seriji „Poetiken des Cinquecento“ (ur. B. Fabian), npr. P. Vettori (München 1967), Fr. Robortello (München 1968).

⁴ Prim. V. Kostić, *Aristotle's Katharsis in Renaissance Poetics* (Živa antika 10, 1960, 61—74); A. Ničev, *L'énigme de la catharsis tragique dans Aristote* (Sofia 1970); Golden, *The Purgation Theory of Catharsis* (Journal of Aesthetics and Art Criticism 31, 1973, 473—479); K.—H. Volkmann-Schluck, *Die Lehre von der Katharsis in der Poetik des Aristoteles* (Varia Variorum, Festgabe für K. Reinhardt, Münster—Köln 1952, 104—117). Zadnja dva članka sta tudi prevedena v srbohrvaščino v posebnem zvezku Književne smotre 10 (1978), 31—32, 54—64, ki je v celoti posvečena Aristotelovi Poetiki. — Najradikalnejšo rešitev problema predlaga, kot znano, M. D. Petruševski, ki z duhovito tekstno konjekturo izraz izloči iz Poetike. Prim. M. D. Petruševski, *Pathemátom kátharsin ili pragmatón sýstasin?* (Živa antika 4, 1954, 209—250).

ne stilistike⁵. Odmeve Aristotelovih razglabljanj o pesništvu srečujemo pri Shakespeareju⁶ in Miltonu⁷, pri Luthru⁷ in Goetheju⁹, pri Cervantesu¹⁰ in Corneillu¹¹, in zlasti pri Lessingu, ki mu je Aristotelova Poetika tako nezmotljiva kot Evklidovi Elementi¹². Idejni razpon Aristotelove Poetike je tako širok, njena miselna vznemirljivost je tako neizčrpna, da so v njej lahko našli potrditev in oporo predstavniki najrazličnejših, diametralno nasprotnih pogledov na literaturo — tako „svečeniki čiste umetnosti“ in glasniki larpurlartizma kot tudi privrženci družbeno in moralno angažirane literature. In celo pri tistih pesnikih in teoretikih, ki izhodišča Aristotelove Poetike odklanjajo ali jih skušajo bistveno preseči, kot npr. v novjšem času Bertold Brecht s svojo teorijo „nearistotelovske dramatike“¹³, je prav polemični izziv Aristotelove Poetike odprl iskanje novih pogledov in utrl nova pota literarno-teoretskim razmišljanjem.

V nasprotju s tem splošno evropskim okvirom nas preseneča, da Aristotelova Poetika v preteklih obdobjih, tja do sredine našega stoletja, skoraj ni imela neposrednega vpliva na slovensko literarno kritiko in teorijo. Tako je bila npr. našemu prvemu pomembnejšemu literarnemu mentorju in kritiku, baronu Žigi Zoisu, veliko bližja Horacijeva Poetika, na katero se je pogosto skliceval in jo priporočal v branje Valentinu Vodniku in drugim članom svojega omizja¹⁴, medtem ko o Aristotelu pri njem ni sledu. Avtoriteta Horacijeve Poetike ob-

⁵ Prim. T. Milewski, *Aristotel kao proučavatelj stila* (Književna smotra 10, 1978, 31—32, 109—121).

⁶ Prim. L. Cooper, o.c., 133—134; M. Pantič, o.c., 141—142; M. Jurak, *Notes on Shakespeare and His Contemporaries* (Ljubljana 1980), 45—48.

⁷ Prim. V. Kostić, o.c., 72—74.

⁸ E. N. Tigerstedt, *Luther and Aristotle's Poetics* (Lychnos 1960—61, 142—162).

⁹ Prim. J. P. Eckermann, *Pogovori z Goethejem* (prev. J. Vidmar, Ljubljana 1959), 317.

¹⁰ Prim. M. de Cervantes Saavedra, *Don Kihot II* 3 (v slov. prevodu N. Koširja, Sto romanov 67, Ljubljana 1973, 32).

¹¹ P. J. Conradie, *Pierre Corneille and the Poetics of Aristotle* (Acta Classica 18, 1975, 47—49).

¹² M. Kommerell, *Lessing und Aristoteles — Untersuchung über die Theorie der Tragödie* (Frankfurt a. M. 1942). Prim. tudi Koblarjev slovenski prevod Lessingove Hamburške dramaturgije (Ljubljana 1956) z uvodom (str. 7—42) in opombami (str. 401—468), ki jih je prevodu dodal prevajalec, zlasti str. 26—32.

¹³ Bertold Brecht je svojo „nearistotelovsko poetiko“ opredelil zlasti v spisu s provokativnim naslovom, ki očitno parodira Aristotela, „Kleines Organon für das Theater“ (1948). Vendar je razmerje med Aristotelovo in Brechtovo poetiko veliko bolj zapleteno, kot se zdi na prvi pogled; druga nikakor ni gola negacija prve, kot je prepričljivo pokazal H. Flashar, *Aristoteles und Brecht* (Poetica — Zeitschrift für Sprach — und Literaturwissenschaft 6, 1974, 17—37). Prim. tudi G. A. Seeck, *Aristotelische Poetik und Brechtsche Theatertheorien* (Gymnasium 83, 1976, 389—404).

¹⁴ Prim. D. Voglar, *Vodnikovo spoznavanje Horaca* (Slavistična revija 13, 1961, 60—87).

vladuje slovenski kulturni prostor tudi še skozi celo 19. stoletje¹⁵, medtem ko ostaja Aristotelova Poetika globoko v ozadju. Znano nam je sicer, da je imel Matija Čop v svoji zasebni knjižnici nekaj izvodov Aristotelove Poetike v grškem izvirniku¹⁶, vendar v Čopovi publicistiki in korespondenci ni opaziti njenih vidnejših sledov. Pri dveh najpomembnejših utemeljiteljih slovenskega realizma, pri Franu Levstiku in Josipu Stritarju, sicer tu pa tam naletimo na kako misel, ki nosi aristotelovski nadih, vendar je vprašljivo, ali izvirajo te misli neposredno iz Poetike ali pa iz Lessinga in drugih estetov in literarnih teoretikov, ki so črpali iz Aristotela¹⁷. Na Aristotelovo avtoriteto se radi sklicujejo Anton Mahnič, Frančišek Lampe, v 20. stoletju tudi Aleš Ušeničnik in drugi katoliški ideologi, vendar je njihov Aristoteles večinoma osvetljen skozi prizmo tomistične filozofije¹⁸.

Aristotelova Poetika je potemtakem v slovenski kritiki in literarni teoriji 19. stoletja odsotna oziroma so njene ideje navzoče le posredno, po sekundarnih virih. Edini teoretik, ki se je že v tem obdobju resneje soočil z Aristotelom, je verjetno Ivan Macun, ki je leta 1850 v Trstu izdal antologijo slovenske poezije z naslovom „Cvetje slovenskiga pesništva“¹⁹, razdeljeno po treh osrednjih literarnih vrstah na „pevni del“, „pripovedni del“ in „dramatični del“. V uvodu v tretji del avtor razglablja o tragediji, in čeprav ne navaja vira svojih razglabljanj, je vendar očitno, da izhaja iz Aristotelove Poetike. Takole npr. že takoj na začetku opredeli učinek dramske umetnosti: „Taka igra nas tolaži in pomiri z nezapopadljivim vrom (osodó), in nam dá moč in stanovitnost v mraku in temi zavitih zapletk življenja“²⁰. Očitno je, da se v ozadju te opredelitve skriva ena od številnih interpretacij Aristotelove katarze. Zanimiv je zlasti Macunov opis tragiškega juna-

¹⁵ O Prešernovi zastrti polemiki proti pretiranemu sklicevanju na Horacija in njegovo poetiko, ki je bilo tedaj v veliki modi, prim. K. Gantar, *Horac, Pesmi* (Maribor 1966), 109–115. Zanimivo je, da se npr. Fran Levstik spotika ob P. Hicingerja z besedami „Epistola Q. Horatii Flacci ad Pisones, ktero g. Hicinger zmirom premelevajo“; po drugi strani pa tudi Levstik sam rad citira verze iz Horacijevega Pisma o pesništvu. Tako npr. Levstik primerja Cegnarjeve verze iz pesnitve o Pegamu in Lambergarju („pol je človek, pol pošast iz pekla, / tri glave na črnih plečih nosi, / šviga mu iz gerla živi ogenj, / sikajo iz ust jeziki kačji, / krokodila herbet se mu persi, / pasjo dušo ima v pasjem sercu. . .“) s Horacijevim *monstrum ridiculum* na začetku Epistule Pizonom (prim F. Levstik, *Zbrano delo* 6, 1956, 20). Glede na veliko priljubljenost Horacijeve Poslanice o pesništvu najbrž tudi ni golo naključje, da smo to pesnitev sorazmerno zgodaj dobili v integralnem slovenskem prevodu; prevedel jo je p. Korbinijan Lajh in prevod objavil v mariborski Zori leta 1871.

¹⁶ Glej A. Žigon, *Čopova biblioteka* (Ljubljana 1917).

¹⁷ Glej ustrezna mesta pri B. Paternuju, *Estetske osnove Levstikove literarne kritike* (Ljubljana 1962), in J. Pogačniku, *Stritarjev literarni nazov* (Ljubljana 1963).

¹⁸ A. Sodnik, *Kratek oris metafizično-spoznavnoteoretske smeri in njen izraz v domači literaturi* (v: A. Sodnik, *Izbrane razprave*, Ljubljana 1973, 109–131, zlasti 114–121); F. Jerman, *Iz zgodovine estetike na Slovenskem* (Anthropos 1978, 1–2, 111–131).

¹⁹ I. Macun, *Cvetje jugoslavjansko s dodanimi cveti drugih slavjanskih vertov* I: *Cvetje slovenskiga pesništva* (Trst 1850).

²⁰ I. Macun, *Cvetje*, 145.

ka, ki presenetljivo spominja na Aristotelova izvajanja v 13. in 15. poglavju Poetike „Za ti namen pak glavna osoba nije brez vse pege ali mane, ker bi sicer gledavca nezadovoljnost in jeza, ni pak miloserdje ali usmiljenje zauzela. Tako tudi ne sme biti človek brez višje vrednosti, ker bi sicer usmiljenje za njega nemogočno bilo — čisti angeli in vragovi ali čerti niso za kazališne deske“²¹. Tudi po Aristotelu naj tragedija prikazuje junaka, „ki se ne odlikuje po izredni vrlini ali kreposti, ki pa tudi ni zagrešil hudobije ali malopridnosti“²²; seveda ima tudi pojem „miloserdja in usmiljenja“ (ἔλεος) globoke korenine v Aristotelovi Poetiki²³. Pozneje je Macun svoje poetične nazore strnil še v „Kratkem krasoslovju o pesništvu“, kjer je na nekaterih mestih celó dodal ustrezne grške izraze iz Poetike, kot npr. ἀνέγκη, εἰμαρμένη udes, καταστροφή promena, περιπέτεια prevrat, χαρακτήρ značaj²⁴.

Vendar predstavlja Macun s svojim Cvetjem in Krasoslovjem precej obrobno epizodo, poleg tega njegova dela tudi niso imela močnejšega vpliva na razvoj slovenskega slovstva²⁵.

Nekaj sledov Aristotelove Poetike lahko najdemo tudi v „Osnovnih črtah iz književne teorije“ pisatelja Ivana Preglja (1936), zlasti v poglavju o dramatik²⁶. Vendar je Pregelj verjetno poznal Aristotelovo Poetiko samo posredno, po raznih klasicistično-normativnih interpretacijah, zato učinkujejo njegova izvajanja in sklicevanje na Aristotela marsikje anahronistično, ko označuje npr. „bistveno zakonitost v drami z izrazom enotnosti dejanja, časa in kraja“²⁷ ali ko deli zgradbo drame na deset delov²⁸.

O globlji in organski vraščenosti Aristotelove Poetike v slovensko kritično misel lahko govorimo šele sto let po Macunu, nekako od sredine 20. stoletja dalje. V tem obdobju smo namreč pričeli zanimivemu pojavu, da vrsta slovenskih kritikov čedalje pogosteje sega po Aristotelu in jemlje misli njegove Poetike za izhodišče svojih teoretskih razglabljanj.

Vrsto teh kritikov začenja Janko Kos, ki leta 1951 v reviji „Beseda“ pod naslovom „Zapiski s svinčnikom“ objavi oceno Kocbekove

²¹ I. Macun, *Cvetje*, 143.

²² Aristoteles, *Poet.* 1453a 8—10.

²³ O različnih tolmačenjih in globljem smislu tega izraza v Aristotelovi Poetiki razpravlja W. Schadewaldt, *Furcht und Mitleid* (Hermes 83, 1955, 129—171). Prim. tudi W. D. Lucas, Appendix II (Pity, Fear and Katharsis), v: Aristotle, *Poetics* (Oxford 1968), 273—290.

²⁴ I. Macun, *Kratko krasoslovje o pesništvu sa dodanim pregledom najglasovitijih pesnikah grških, rimskih, romanskih, engleskih, nemških i slavenskih* (Stranom iz Nevena napose tiskano, Zagreb 1852), str. 17 in 19.

²⁵ O Ivanu Macunu na splošno glej Šlebingerjev prispevek v Slovenskem biografskem leksikonu II (1933), 1—4, o njegovih estetskih in poetičnih nazorih pa B. Paternu, *Estetske osnove Levstikove literarne kritike*, 47—50.

²⁶ I. Pregelj, *Osnovne črte iz književne teorije* (Ljubljana 1936).

²⁷ I. Pregelj, o.c., 68.

²⁸ I. Pregelj, o.c., 72.

zbirke novel „Strah in pogum“²⁹. V teh zapiskih se pisec na več mestih sooča z nekaterimi trditvami Aristotelove Poetike, npr. z znamenitim Aristotelovim razločevanjem med poezijo in zgodovino (Poet. 1451 a 38 — 1451 b 6). Toda medtem ko je Kosovo stališče do Poetike v tem mladostnem prvencu še precej odklonilno, pa se v svoji poznejši znanstveni publicistiki vrača k Aristotelu z vedno večjim spoštovanjem, včasih naravnost z občudovanjem. To velja zlasti za serijo treh razprav, bi jih je objavljajl v nadaljevanjih v reviji „Sodobnost“ v letih 1972 in 1973³⁰. Izhodišče vseh treh razprav je Aristotelova Poetika, na katero se vedno znova sklicuje. Tako npr. poudarja v razpravi „Slovenska literarna veda in pojem pesniškega“: „Med vsemi razlagami pesništva se zdi za znanstveno rabo še zmeraj najprimernejša tista, ki je nastala pravzaprav že s početkom evropske literarne vede, se pravi z Aristotelom“³¹. Naj za ilustracijo navedem še tri značilne odlomke iz najdaljše od teh razprav, ki ima naslov „Znanost in literatura“:

„Aristotel ... je v svoji Poetiki pokušal prodreti v bistvo komaj formirane in kot predmet postavljene 'pesniške umetnosti' na vseh ravneh — historični, teoretski in nazadnje tudi vrednostni. S tem je odprl že vse tiste vidike, ki so za evropsko literarno vedo ostali tudi pozneje bistveni“³².

„Aristotelova Poetika... je prvo pravo delo evropske literarne vede, pa tudi temelj, iz katerega ta še danes v veliki meri izhaja“³³.

„Poetika vsebuje... poleg analize občosti v literarnem delu tudi jasno izrečeno literarno kritiko ali vsaj elemente zanjo“³⁴.

Lahko rečemo, da je interes za Aristotelovo Poetiko konstanta, ki spremlja znanstveno publicistiko Janka Kosa od prvih rudimentarnih začetkov do sintetičnih pogledov na literarno vedo, ki jih je strnil v 2. zvezku nedavno izišlega „Literarnega leksikona“ (1978). Tu se med vsemi citiranimi avtorji z Aristotelom lahko meri samo še poljski teoretik Roman Ingarden, ki je — kot znano — ljubljanski šoli primerjalne književnosti posebno blizu³⁵. Janku Kosu je Aristotelova Poetika nenehen izziv, do katerega se tako ali drugače opredeljuje; brez nje skoraj ne naredi koraka v svojem literarno-kritičnem in literarno-teoretskem razpravljanju.

²⁹ J. Kos, *Zapiski s svinčnikom* (Beseda 1, 1951—1952, 300—304, 347 do 351, 406—412).

³⁰ J. Kos, *Slovenska literarna veda in pojem pesniškega* (Sodobnost 20, 1972, 260—268); isti, *Znanost in literatura* (Sodobnost 20, 1972, 661—669, 828—836, 946—956, 1003—1014, 1096—1107); Sodobnost 21, 1973, 174—183, 328—338); isti, *K problematiki literaturno-estetskega doživetja* (Sodobnost, 21, 1973, 632—642 in 749—758).

³¹ Sodobnost 20 (1972), 266.

³² Sodobnost 20 (1972), 665—666.

³³ Sodobnost 20 (1972), 952.

³⁴ Sodobnost 20 (1972), 953.

³⁵ Literarni leksikon 2: J. Kos. *Literatura* (Ljubljana 1978). Prim. Imensko kazalo, s.v. Aristotel (str. 86).

Še pomembnejše mesto kot pri Janku Kosu zavzema Aristotelova Poetika v publicistiki Vladimirja Kralja, verjetno najvidnejšega slovenskega povojnega gledališkega teoretika in kritika³⁶.

Kraljevi dramaturški pogledi so — zlasti v prvih povojnih letih — globoko zakoreninjeni v Aristotelovi Poetiki. To je lepo razvidno iz obsežnega predgovora v njegovo zbirko esejev in gledaliških kritik z naslovom „Pogledi na dramo“³⁷. Tu najdemo cele odstavke, ki jih lahko označimo kot parafraze ali kot interpretacije Aristotelove Poetike. Tako npr. pisec definira dramsko umetnost — za razliko od epske, ki je namenjena „posameznikom, in to izbrancem“ — „kot sugestijo za množico z estetskim učinkom katarze, tj. očiščenja oziroma osvoboditve“³⁸. Nasploh zavzema pojem katarze eno osrednjih mest v Kraljevi dramaturgiji. In sicer pojmuje katarzo „kot neke vrste duhovno ataraksijo, medtem ko je praktični učinek grške tragedije na ljudstvo 'fobos', to je strah božji“³⁹. Vladimir Kralj globoko razume „Aristotelov paradoks o drami, njegovo misel, da si moremo misliti dramo, tragedijo brez karakterjev, nikakor pa ne brez dejanja. Ker je notranje dejanje grške tragedije povzeto po grškem mitu, se pravi po neki na najmanjši akcijski obseg sežeti, usodno protislovni zgodbi, pomuje Aristotel dramsko dejanje kot neko nerešljivo življenjsko nasprotje . . . In dramski karakter je Aristotelu zgolj funkcija dramskega dejanja in kot taka manj pomembna kot dramsko dejanje, je zgolj demonstrator eksistenčnih nasprotij in protislovij, pravde človeka s svetom, o kateri drama pripoveduje“⁴⁰. Grška tragedija in Aristotelov nauk o njej sta — po Vladimirju Kralju — „največja afirmacija splošnih, to je metafizičnih in državnih interesov, kar jih pozna evropska dramatika. Po tej grški, aristotelovski zamisli drame kot prikazovanja in poveljevanja splošnih interesov, objektivne volje, je zasnovan velik del evropske poznejše dramatike“⁴¹.

Toda pozneje, in sicer po letu 1957, lahko opazimo v Kraljevi dramaturgiji radikalen prelom z Aristotelovimi pogledi. In sicer pride do tega preloma pod vplivom dramaturških teorij Bertolda Brechta, Brechtove „nearistotelovske dramatike“ in teorije „epskega gledališča“, ki ju je sodobni angažirani nemški dramatik utemeljil v „Das kleine Organon“ in v nekaterih drugih teoretičnih spisih⁴². Vladimir Kralj je verjetno prvi med Slovenci, ki se je teoretično poglobil v Brechtovo dramaturgijo in postal nato glasnik njenih teženj in pogledov⁴³.

³⁶ O Vladimirju Kralju (1901—1969) prim. F. Zadavec v: *Slovenska književnost 1945—1965 II* (Ljubljana 1967), 313—321 (in bio- in bibliografski podatki istotam, str. 399).

³⁷ V. Kralj, *Pogledi na dramo* (Ljubljana 1963).

³⁸ *Pogledi na dramo*, 6.

³⁹ *Pogledi na dramo*, 13—14 (= Naša sodobnost 1957).

⁴⁰ *Pogledi na dramo*, 7.

⁴¹ *Pogledi na dramo*, 14—15 (= Naša sodobnost 1957).

⁴² Prim. opombo 13 zgoraj.

⁴³ Za Vladimirjem Kraljem je pri nas pisal o Brechtovi poetiki tudi J. Strenovec, *Problemi nearistotelstva* (Delo, Književni listi 13—12—79).

V svoji obsežni kritiki ljubljanske uprizoritve Brechtove epske drame „Kavkaški krog s kredo“ (1957) je z osebno zavzetostjo slovenski javnosti predstavil temeljna izhodišča Brechtove dramatike in njena razhajanja z Aristotelovo Poetiko: „Novo gledališče naj gledalca ne pretrese, marveč ga naj v zvezi z dialektičnim dogajanjem, prikazanim na odru, navaja k dialektičnemu razmišljanju. . . Aristotelu je naloga tragedije čustven pretres gledalca, Brechtu pa kritično razmišljanje o dialektični zakonitosti prikazanega dogodka na odru. Aristotelu je dejanje strnjen in enoten dogodek z naravno normativnim potekom, Brechtu je dejanje niz samostojnih dogodkov, ohlapno povezanih samó z enotno témo, ki prikazuje dialektični potek družbe. Aristotelu je končni učinek tragedije katarza, to je tako ali drugače razlagano nravno očiščenje gledalca, Brecht pa nadomešča katarzo z 'osvobodilnim dejanjem'. . .“⁴⁴. Žal pa Vladimir Kralj ni opozoril na pomanjkljivosti in idejna protislovja Brechtove dramaturgije: kajti s tem ko Brecht zavrača tako imenovano meščansko „gledališče za razvedrilo in zabavo“ („Vergnügungstheater“), s tem ko terja od dramatika dialektično poučevanje in družbeno angažiranje, s tem se v bistvu vrača na Platonove pozicije, z drugimi besedami, se vrača k pogledom na poezijo, ki jih je idejni utemeljitelj idealizma obrazložil v deseti knjigi „Države“: tudi Platon je odklanjal in zavračal poezijo, ki (ker) zbujajo užitek in zadovoljstvo, tudi Platon je dopuščal samo tisto poezijo, ki gledalca osvešča in poučuje — himne bogovom in enkomije herojem itd. Odnos do poezije je v obeh primerih v načelu isti, spremenili so se samó predznaki: na mesto Platonovega utopičnega idealizma je stopil Brechtov dialektični materializem. Skratka, Brecht se v bistvu vrača na pozicije, ki jih je presegel ravno Aristoteles s svojo Poetiko. Tu seveda ne bi razpravljajl o tem, kako tudi Brecht sam s svojo dramaturško prakso in avtentično umetnostjo presega svoje lastne teoretične pozicije.

Vladimir Kralj je nato z merili Brechtove 'nearistotelovske' poetike ocenjeval ne samo Brechtove drame, temveč tudi druge gledališke uprizoritve, kar je izzvalo ostre plemične odmeve pri privržencih drugačnih, tj. aristotelovskih kriterijev, zlasti pri Josipu Vidmarju. Do najhušje ostrine je ta polemika privrela ob ljubljanski uprizoritvi drame „Mila ptica mladosti“ ameriškega pisatelja Tennesseeja Williamsa (1962)⁴⁵. Lahko rečem, da se je Vladimir Kralj v tej polemiki — v nasprotju z Josipom Vidmarjem, ki mu je „Aristotelov vidik tragične prizadečnosti. . . edini estetski kriterij pri presojanju dramskih del“⁴⁶ — dokončno odpovedal Aristotelu in merilom njegove Poetike. Tu je zapisal med drugim trditev, da so „nekatera bistvena pravila in določila Aris-

⁴⁴ *Pogledi na dramo*, 287—289 (= Naša sodobnost 1957).

⁴⁵ Vladimir Kralj povzema rezultate te polemike v obliki dialoga s samim seboj v članku z naslovom „Estetski pogovori s samim seboj“ (Naša sodobnost 1962 = *Pogledi na dramo*, 385—396).

⁴⁶ Tako V. Kralj., *Pogledi na dramo*, 385.

totelove estetike ... danes še komaj uporabna pri presojanju dram-skih del naših dni“ in da je „v dramatiki naših dni marsikaj, česar bi pri Aristotelu zaman iskali...“⁴⁷

Še korak dalje v odmikanju od Aristotelove Poetike je naredil Vladimir Kralj naslednje leto v „Eseju o dramatičnem“, kjer je zapisal nekatere misli, ki prikazujejo Aristotela v precej enostranski ali povsem izkrivljeni luči. Sem sodi med drugim traditev, „da pojmuje Aristotel svet statično kot neko ostvarjeno in nespremenljivo smotrno stanje, ki dopušča v drami samo eno nasprotje, nasprotje absolutno razumnih, vedočih bogov in spoznavno omejenega, nevednega človeka“⁴⁸. Če je prva polovica te trditve — v skladu z Aristotelovim teleološkim pojmovanjem sveta — še do neke mere sprejemljiva, pa za njeno drugo polovico v Poetiki ni prave opore. Še več, nekatere trditve Poetike (npr. o spoznavni vrednosti poezije⁴⁹, o funkciji anagnorizma⁵⁰ itd), pa tudi drugi Aristotelovi spisi⁵¹ postavljajo to trditev na glavo. Naravnost krivičen pa postane Vladimir Kralj do Aristotela, ko v sklepnem delu istega eseja trdi, da je „tako opredeljen karakter (sc. kakor ga opredeljuje Aristoteles) izrazito enodimenzionalen, brez protislovnosti, v bistvu psihološko neproblematičen, nujno enodrživen“⁵². Tu je hoteno in forsirano iskanje nasprotij med antičnim in sodobnim gledališčem pisca zaneslo, da je zapisal trditve, za katere ni v Poetiki — in tudi v drugih Aristotelovih spisih — nobene osnove.

Kraljevo gledališko-kritično publicistiko sem navedel kot zanimiv primer, kako drobna knjižica Aristotelove Poetike še sredi 20. stoletja vzburja kritična razmišljanja, bodisi kot izhodišče teoretičnih iskanj, bodisi kot polemični izziv, ki vodi pisca k drugačnim pogledom, k drugačnemu vrednotenju in opredeljevanju.

Vendar pa ta primer, čeprav morda najbolj izrazit, nikakor ni osamljen. Tudi pri vrsti drugih sodobnih slovenskih kritikov in esejistov srečujemo takšno ali drugačno soočanje z Aristotelovo Poetiko in opredeljevanje do njenih idejnih izhodišč in postavk. Tako je npr. nadarjeni, zgodaj umrli gledališki in književni kritik Herbert Grün (1925—1961) napisal himnično vznesen esej o Aristotelovi Poetiki, v katerem je skušal po vzoru velikega Stagirita na nekaj straneh strniti lastno poetiko 20. stoletja; in tako je z duhovito domiselnostjo, v podobnem lapidarnem slogu kot Aristoteles, opredelil nekatere naj-

⁴⁷ *Pogledi na dramo*, 393.

⁴⁸ V. Kralj, *Esej o dramatičnem* (Naša sodobnost 1963 = *Pogledi na dramo*, 397—406).

⁴⁹ Prim. Poet. 1448b 4—17.

⁵⁰ Prim. Poet. 452a 29 — b 8; 1454 b 19—1445 a 21.

⁵¹ Prim. znameniti uvodni stavek Metafizike: „Vsi ljudje po naravi hrepenijo po znanju“. Po Nikomahovi etiki — ravno na področju razuma in spoznanja — med človeškim in božanskim ne obstaja neko nasprotje, temveč zблиževanje: razum je tista božanska sila, ki biva v nas, in življenje v skladu z razumom nas dela podobne bogovom in približuje nesmrtnosti (prim. EN X 7).

⁵² *Pogledi na dramo*, 404.

značilnejše pojavne oblike sodobne književnosti, kot npr. liriko, roman, dramo⁵³.

Odmeve Aristotelovih pogledov in idej srečujemo tudi pri številnih drugih kritikih in esejistih, ki izhajajo včasih iz med seboj povsem nasprotnih idejnih izhodišč, ki pa se v dokaz svojim trditvam radi sklicujejo na avtoriteto Poetike. Med kritiki starejše generacije bi lahko omenili Josipa Vidmarja, misleca, ki je v svojih življenjskih, etičnih in estetskih pogledih tudi sicer zelo blizu antiki. Čeprav v njegovih spisih le redko zasledimo Aristotelovo ime, vendar so miselne koordinate njegovih literarnih pogledov in kriterijev zelo podobne Aristotelovim — podobne ne v smislu nekih togih šablon in kategorij, temveč v smislu tistega neizmerljivega in življenjskega, s čimer Poetika vznemirja vedno nove generacije.

Iz Aristotelove Poetike izhaja Drago Šega v svojem uvodnem esejju k doslej najbolj reprezentativni antologiji slovenske poezije „Živi Orfej“ (1970)⁵⁴. V tem esejju deli avtor vso poezijo na „doživljajsko poezijo v višjem pomenu te besede, ki je lirika“ in v „mimetično ali predstavljajočo poezijo, ki je epska ali pripovedna pesem“. Medtem ko je druga kategorija z izrazom vred vzeta iz Aristotela, pa vsebuje prva kategorija ravno tisto, kar večina izdajateljev in komentatorjev v Poetiki pogreša.

Aristotelova Poetika je vseskozi vznemirjala tudi Dušana Pirjevca, enega najbolj lucidnih literarnih mislecev na Slovenskem. Pirjevec se v svojih razpravah o Cervantesu, Stendhalu, Dostojevskem, Kafki, Sartru, Robbe-Grilletu in drugih evropskih romanopiscih vedno spet vrača k dvema osrednjima pojmom Poetike, kátharsis in mímesis⁵⁵. Terminologijo in kategorije, ki jih je Aristoteles izoblikoval ob soočenju s starogrško tragedijo, Pirjevec organsko prenaša na sodobno evropsko romanopisje. Zanimiva in izvirna je v tej zvezi zlasti njegova opredelitev katarze, ki nastopi — tako uči Pirjevec — tedaj, ko preneha identifikacija bralca z literarnim junakom, se pravi, katarza nastopi tedaj, ko se bralec „osvobodi mimetičnega čara“. Katarza je — po njegovih besedah — „konec ali morda bolje: izbris mímesis“⁵⁶.

Mimo Aristotelove Poetike ne more celó tak „enfant terrible“ in zanikovalec tradicionalnih vrednotenj, kot je Taras Kermavner: Kermavnerju je Aristoteles „ta véliki kodifikator razuma, poprečnosti, sistema, preživetja; ta začetni Evropejec in politik, ki je že izgubil posluš za mit, za ritualno, za žrtveno, za fascinantno. Aristotelovo pomovanje tragične krivde je stranpot“⁵⁷. Odveč bi bilo dokazo-

⁵³ H. Grün, *Mimesis ali o bistvu književnosti* (Nova obzorja 12, 1959, 472—477).

⁵⁴ D. Šega *O poeziji* (v: *Živi Orfej — Velika antologija slovenske poezije*, Ljubljana 1970, VII—XXIV).

⁵⁵ Prim. D. Pirjevec, *Evropski roman* (Ljubljana 1979), 188—191, 409—411, 541—544, 599 (o mimesis), 42—46, 395—397, 411—414, 494 (o kátharsis).

⁵⁶ D. Pirjevec, *Evropski roman*, 411.

⁵⁷ T. Kermavner, *Besede in dogodek — Študije o slovenski tragediji in groteski* (Ljubljana 1978), 53—54.

vati, koliko je v takih in podobnih izjavah izkrivljanja ali potvarjanja dejstev ali šarlatanstva⁵⁸. Ta odstavek je bil avtorju samemu tako všeč, da ga ni objavil samo v slovenščini, ampak tudi v srbohrvaščini v sestavku s sočnim naslovom „Obečana zemlja i puno dupe“⁵⁹. Tu navajam ta odstavek samó za ilustracijo, kako lahko celó tako imenovana avantgarda najde svcojo popolno afirmacijo šele v odklanjanju in zanikovanju nečesa, kar si predstavlja pod geslom „Aristotel“. Kljub odklanjanju Aristotela pa Kermavner vendarle ne more graditi svoje teorije tragedije brez dveh pojmov Aristotelove Poetike, bez „anagnoresis“ (sic!)⁶⁰ in katarze. Za ponazoritev, kako preprosto zna slovenska avantgarda razrešiti pojem katarze, naj spet navedem citat iz Kermavnerja: „Shakespeare je čudovit primer. Najprej mizo — oder sveta — radikalno počisti: kar leze ino gre, se med sabo porazira; katarza je popolna, človeška menjava dognana, črna maša darovana...“⁶¹ Mislim, da je ob tem vsak nadaljnji komentar odveč.

Lahko bi nanizali še vrsto drugih primerov, večjih ali manjših imen sodobne slovenske literarne in gledališke kritike, esejistike in publicistike, piscev, ki vidijo v postavkah in trditvah Aristotelove Poetike izhodišče ali zavoro, spodbudo ali izziv svojih pogledov in iskanj. Toda tudi v primerih, ko se sodobni kritiki upirajo in zoperstavljajo trditvam Aristotelove Poetike, ko te trditve vehementno odklanjajo, pobijajo, smešijo ali zavračajo, tudi v teh primerih ravno s svojim zanikovanjem v bistvu potrjujejo moč in vitalnost idej in pogledov, ki še po stoletjih žarijo iz tega drobnega, literarno neuglednega in stilno nedognanega, pa vendar miselno neizčrpnega besedila. Zato lahko brez pretiravanja zapišemo, da bi bila brez te drobne knjižice sodobna slovenska literarna kritika in literarna misel bistveno siromašnejša oziroma da brez nje ne bi nikoli dosegla tiste globoke prodornosti, zanesljivosti in ostrine, s katero se danes ponaša.

Ljubljana.

K. Gantar.

⁵⁸ Nesmiselna je oznaka Aristotela kot politika: Aristoteles, čeprav avtor obsežne pragmatije o Politiki, se ni nikoli pečal s politiko! Prav tako neosnovana je trditev, da je Aristoteles „že izgubil posluš za mit“: nobena poetika ne odmerja mitu toliko prostora in toliko teže kot ravno Aristotelova; Aristotelu je mitos „počelo in tako rekoč duša tragedije“ (ἀρχὴ μὲν καὶ οἶον ψυχὴ ὁ μῦθος τῆς τραγῳδίας Poet. 1450 a 38–39).

⁵⁹ Prolog 41–42, 1979, 46.

⁶⁰ T. Kermavner, *Besede in dogodek*, 56–57.

⁶¹ T. Kermavner, *Besede in dogodek*, 58.

ZUSAMMENFASSUNG

K. Gantar: DIE ARISTOTELISCHE POETIK UND DIE ZEITGENÖSSISCHE SLOWENISCHE LITERARISCHE KRITIK

Die Aristotelische Poetik (im weiteren: AP) hat im 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts keinen tieferen unmittelbaren Einfluß auf die slowenische literarische Kritik ausgeübt. Man begegnet zwar verschiedenen Aristotelischen Thesen bei den kritischen Begründern des slowenischen Realismus, besonders bei Fran Levstik (1831—1887) und Josip Stritar (1836—1923), doch stammen sie wahrscheinlich nicht unmittelbar aus AP, sondern aus späteren Handbüchern der Poetik und Ästhetik.

Ein vertieftes Interesse für den authentischen Wortlaut der AP kann man überraschenderweise erst seit der Mitte des 20. Jahrhunderts beobachten. Da tritt eine ganze Reihe von bedeutenden literarischen Kritikern auf, denen die Thesen der AP zum Ausgangspunkt oder zur Herausforderung ihrer kritischer Erörterungen dienen. Die Reihe eröffnet Janko Kos mit dem jugendlichen Essay „Nachschriften mit Bleistift“ (1951/52), eigentlich eine Kritik der Novellensammlung von Edvard Kocbek „Strah in pogum“ („Furcht und Mut“ 1951), die von der Aristotelischen Synkrisis der Poetik und Geschichtsschreibung (Poet. 51 b 1—7) ihren Ausgangspunkt nimmt. Die Begegnungen mit AP bilden auch fortan eine Konstante in der kritischen Publizistik von Janko Kos, die in seinem neuesten synthetischen Werk „Literatura“ (2. Bd. des „Literarischen Lexikons“, 1978) ihren Höhepunkt erreicht.

Eine noch bedeutendere, fast zentrale Stellung nimmt die Auseinandersetzung mit AP in der Publizistik von Vladimir Kralj (1901—1969) ein, der sich in den Nachkriegsjahren als der bedeutendste slowenische Theaterkritiker durchgesetzt hat. Seine Kritiken sind bis zum 1957 tief von den aristotelischen Lehren durchdrungen. Seitdem kommt es in seinem Schriftum zu einem radikalen Bruch mit AP, und zwar vor allem unter dem Einfluß der „nichtaristotelischen Dramatik“ von Bertold Brecht. Kralj ist in seinen letzten Jahren zu einem eifrigen Anhänger der Brechtschen dramaturgischen Anschauungen geworden, der als solcher heftige Polemiken mit anders meinenden, mehr „aristotelisch“ gesinnten Kritikern, vor allem mit Josip Vidmar, herausgefordert hat.

Auch bei vielen anderen slowenischen Kritikern und Essayisten der letzten Jahrzehnte ist ein lebhaftes Interesse für AP zu beobachten. So z.B. hat Herbert Grün (1925—1961) einen hymnischen Essay über Mimesis verfaßt (1959), dem er eine Mini—Poetik der modernen Literaturgattungen, im aristotelischen Sinne aufgefaßt, hinzugefügt hat. Drago Šega hat im einleitenden Essay zur größten Anthologie der slowenischen Lyrik „Živi Orfej“ („Der lebende Orpheus“, 1970), die gesamte Poesie in die mimetische und nichtmimetische verteilt. Dušan Pirjevec (1921—1977) setzt sich in seinen umfangreichen, postum herausgegebenen „Studien über den europäischen Roman“ (1979), sehr oft mit den Thesen der AP auseinander, besonders häufig beschäftigt er sich mit der Mimesis und Katharsis, und zwar faßt er die Katharsis als Auflösung bzw. als Tilgung der Mimesis auf. Und sogar die Ideologen der sog. Avantgarde (wie z.B. Taras Kermavner) können die AP nicht stillschweigend umgehen, sondern manchmal erreichen sie ihre Selbstbestätigung erst in der absoluten Verneinung dessen, was sie sich unter dem Stichwort „Aristoteles“ vorstellen.